

POVIJEST EMOCIJA

Ocjene i prikazi

Ute Frevert, *Emotions in History – Lost and Found*, Central European University Press, Budapest–New York 2011, 255 str.

Povijest emocija u posljednjem desetljeću doživjela je uspon kakav je po mišljenju mnogih čekala još od kasnog devetnaestog stoljeća i nastojanja Friedricha Nietzschea za popularizacijom proučavanja emocionalne forme ljudske egzistencije. Premda su autori poput Johana Huizinge, Norberta Eliasa i Luciena Febvrea dotaknuli pitanja povijesti ljudskih emocija, sve do 21. stoljeća povijesti emocija nedostajalo je teorijske i metodološke koherentnosti i sistematizacije. Stoga se uspon povijesti emocija u posljednjih nekoliko godina može zahvaliti oblikovanju teorijskih i metodoloških obrazaca, čemu je svojim radom doprinijela i Ute Frevert, autorica knjige *Emotions in History – Lost and Found*.

Ute Frevert direktorica je Centra za povijest emocija Instituta Max Planck u Berlinu, jednog od najvažnijih europskih i svjetskih centara za proučavanje povijesti emocija. Centar bazira svoja istraživanja na dvije pretpostavke: *emocije imaju povijest* i *emocije utječu na zbivanja te tako stvaraju povijest*. Frevert je pripala čast održati *Natalie Zemon Davis Annual Lecture* na Srednjoeuropskom sveučilištu u Budimpešti 2009. godine te je ova knjiga, objavljena 2011. godine, rezultat tog predavanja i autoričinih dotadašnjih istraživanja. Knjiga *Emotions in History – Lost and Found* pruža sažet i lako čitljiv uvod u modernu europsku povijest emocija. Frevert smatra da je kulturno značenje dano emocijama poput časti i srama tijekom devetnaestog i dvadesetog stoljeća iščeznulo, te se to značenje transformiralo ili pripisalo drugim *modernim* emocijama poput empatije i sažaljenja, što je rezultiralo emocionalnim gubljenjem i pronalaženjem (*lost and found*), na koje autorica aludira podnaslovom knjige.

Istraživanje Ute Frevert počiva na pretpostavci da su sve emocije, premda po naravi biološke, kulturno oblikovane te poprimaju specifične kulturne forme i značenja. Knjiga kroz sinkronijsku i dijakronijsku analizu proučava na koji su način emocije kulturno oblikovane, prisvojene i proživljene. Frevert počinje svoje istraživanje hipotezom da postoji velika promjena u načinu na koji su emocije osjećane, shvaćane i konceptualizirane budući da je povijesna ekonomija emocija mobilna i dinamična te istovremeno utječe i odražava kulturnu, ekonomsku, društvenu i političku stvarnost. Kako bi pratila te promjene autorica je morala uzeti u obzir veliki broj kulturnih, socijalnih i političkih konteksta u geografskom okviru Zapadne i Srednje Europe te vremenskom razdoblju od osamnaestog do dvadesetog stoljeća, a kako bi osvijetlila značajne promjene u emocijama nerijetko odlazi i u ranija razdoblja. Premda su emocije primarno individualne, Ute Frevert se u svom istraživanju oslanja na koncept emocionalnih zajednica koji je teorijski i metodološki oblikovala Barbara Rosenwein 2002. godine. Frevert nastoji otkriti sistem emocija određene društvene zajednice poput koncepta časti u sklopu elitne kulture devetnaestog

stoljeća koji prati u prvom poglavlju knjige. Stoga u knjizi *Emotions in History* naglasak nije na individualno proživljenim emocijama već je autoričin glavni cilj vidjeti kako su institucije oblikovale svoje emocionalne odredbe i zahtjeve osvjetljavajući ulogu emocija u modernom društvu i pokušavajući zaključiti kako su emocije cijenjene i podržavane, definirane, regulirane i nadzirane. Osim toga, autorica veliko značenje daje rodu kao važnoj analitičkoj kategoriji ekonomije emocija koja uz kulturne, ekonomske, političke i druge faktore ima veliku ulogu u oblikovanju emotiva, koncepta koji je teorijski razradio William Reddy. Budući da su emotivi istovremeno deskriptivni i performativni, te personalni i društveni, Frevert proučava dijalog i interakcije obiju kategorija kako bi zaključila na koji način emotivi grade emocionalne režime određene epohe te detektira njihove uspone i padove, što dovodi do emocionalnog *lost and found*.

Knjiga je podijeljena u tri poglavlja, uz uvod i zaključak, u kojima autorica na temelju raznih slučajeva pobliže promatra uspon i pad emocija te faktore koji na to utječu. Prvo poglavlje je posvećeno tematici *gubljenja emocija*, što autorica razrađuje na primjeru časti povezujući emocije i društvene grupe koje su ih prakticirale. Frevert nastoji odgovoriti na pitanje zašto i kako su se emocije izgubile, jesu li možda preživjele transformirajući se u neke nove emocije s drugim imenima i mogu li se izgubljene emocije vratiti. Kao i u uvodu, autorica započinje svoju argumentaciju primjerom iz svakodnevnog života, u ovom slučaju emocionalnim promjenama nakon proživljene traume. Zatim se okreće problemima i izazovima koje „gubljenje emocija“ predstavlja u historiografiji naglašavajući važnost situacijskog i strukturalnog konteksta za razumijevanje promjena u emocijama, kao i odnosa individualnog i društvenog. Frevert gradi svoju argumentaciju služeći se brojnim filozofskim, historiografskim, lingvističkim i književnim djelima prateći značenjske i leksičke promjene u definiranju emocija istovremeno ih podupirući primjerima iz povijesti i svakodnevnog života. Značenje časti u modernoj europskoj povijesti započinje tezama Norberta Eliasa i Luciena Febvrea. Ta se dva autora ne slažu u pitanju je li ova emocija izgubljena ili je preživjela moderno doba. Kako bi riješila ovu dvojbu, autorica najprije propituje može li sadržaj emocije preživjeti unutar novog termina koji se adaptirao duhu vremena. To čini na primjeru sljedećih emocija – *acedije* (srednji vijek), *melankolije* (rani novi vijek) i *depresije* (moderno doba). Premda ove emocije imaju sličnosti jedna s drugom, one su zapravo izgubljene emocije jer se vežu za različite referentne sustave, stoga je mjesto acedije i melankolije u modernom dobu zauzela depresija. Sa časti je slučaj nešto drugačiji, ova riječ postoji i danas, ali joj se više ne pripisuje značenje koje je imala nekad. Čast je nekada bila povezana sa čistoćom krvi te zaslugama i uslugama zajednici. Iako je ova riječ leksički jednaka, doživjela je emocionalnu dispoziciju, što autorica dokazuje detaljnom analizom kulture časti počevši od 18. stoljeća, zatim kroz 19. stoljeće (prakse poput duela, značenje časti u vojsci i nacionalna čast), sve do Drugog svjetskog rata koji je po njenom mišljenju uvelike utjecao na značenjske promjene ove riječi. To je zbog toga što su tradicionalne institucije poput vojske koje su kultivirale čast u prethodnim razdobljima sada tu ulogu izgubile, a nove su institucije poput države i škola prilagodile čast novim emotivnim i moralnim normama te zahtjevima vremena. Koncept izgubljenih emocija stoga je ponešto problematičan jer je teško povući paralelu između različitih kultura, perioda i referentnih sustava. Na kraju Frevert ipak zaključuje da koncept časti danas funkcionira samo u sklopu segregiranih grupa i krugova koji, želeći se razlikovati od drugih, kultiviraju poseban emotivan stil. Ipak, što se modernog društva u cjelini tiče, kao privilegij elitne grupe sa društvenom superiornošću, koncepti poput časti i srama (vezano uglavnom uz žensku čistoću i čednost) nisu mogli preživjeti moderno doba jer su bili radikalno sukobljeni s antihijerarhijskim obilježjem demokratskog sistema.

Drugo poglavlje preispituje na koji je način rodna razlika utjecala na emocionalne stilove i režime, odnosno na samopercepciju muškaraca i žena te kako je ta samopercepcija oblikovala rodno obilježene normativne vrijednosti. Rod u ovom poglavlju služi kao kategorija za naturaliziranje emocija te ih Frevert povezuje s određenim društvenim praksama. Autorica u nastavku proučava razloge i načine na koje je društvo rodno kategoriziralo ljutnju i osjećajnost kao isključivo muške i ženske emocije, ali istovremeno nastoji dokazati da ova podjela nije bila isključiva te da je u određenim razdobljima doza muške osjećajnosti bila čak i poželjna: prema njenom mišljenju Schlegelova ideja *softened masculinity* i *independent femininity* danas je u sponu. Kako bi dokazala svoju tezu, Frevert analizira definicije bijesa i osjećajnosti od osamnaestog do dvadesetog stoljeća i nastoji zaključiti kako su ove emocije vezane uz društvenu klasu i rod. Zatim se okreće filozofskim objašnjenjima bipolarnosti emocionalnih normi predstavljajući argumente Rousseaua, Schillera i Welckera koji variraju od prirodnog i biološkog poretka do prevelike osjećajnosti i neracionalnosti žena koje zbog toga nisu mogle biti vezane uz politiku i javne poslove, isključivo racionalan svijet kojim su vladali muškarci. Iz ovoga je vidljivo da emocije nadilaze privatnu sferu te da njihova prisutnost u različitim domenama života uvelike utječe na javni i društveni život, što je autorica vrlo uspješno pokazala u ovoj knjizi. Tako Frevert otvara pitanje odnosa emocija i sustava moći u sklopu kojeg preispituje podijeljenost ženskih i muških zanimanja, angažman žena u politici, utjecaj i iskorištavanje emocija u medijima te manipuliranje emocijama masa u sklopu totalitarnih režima. U slučaju potonjeg autorica zaključuje da je za uspjeh nacizma u domeni emocionalne politike zaslužan način na koji su rodno podijelili emocionalnu politiku. Nacizam je proveo uvođenje žena u javnu sferu putem organizacija i institucija, ali istovremeno nije izbrisao podjelu ženske i muške emocionalnosti već ju je podupirao u svoje svrhe. Autorica nije mogla izostaviti feministički pokret koji je prema njenom mišljenju uspio smanjiti žensku diskriminaciju i neravnopravnost, no nije uspio izbrisati emocionalna uvjerenja i prakse koje su činile tu neravnopravnost mogućom. Primjerice i dalje se smatra neprimjereno od žene da javno iskazuje ljutnju ili pretjeranu čast i ponos. Na kraju Frevert zaključuje da su kulturni načini te obrasci socijalizacije i samopercepcije i dalje duboko rodno podijeljeni te poziva žene na autorefleksivno razmišljanje i ponovnu evaluaciju emocija, a muškarce na podizanje svojih emocionalnih vještina i inteligencije.

Treće poglavlje posvećeno je tematici pronalaska emocija. Pronalazak emocija u ovom kontekstu znači preispitati ulogu emocija i utjecaj koje su imale na politički poredak, razvoj i koheziju društva te koncepte i ponašanja individualaca. Pronalaženje emocija znači i proučavanje dinamike koja je omogućila emocijama poput srama i časti da se izgube, a drugima poput empatije i sažaljenja da se populariziraju. Premda su vrlo sličnog značenja, autorica razdvaja emocije empatije, suosjećanja i sažaljenja kao ključne koncepte koje promatra u ovom poglavlju. Frevert kritički analizira filozofska razmišljanja Humea, Kanta, Rousseaua i Smitha o problematici empatije i suosjećanja, što povezuje s konkretnim primjerima iz povijesti poput abolicionističkog pokreta. Nakon toga prelazi u devetnaesto stoljeće gdje su ove emocije pretvorene iz filozofskih razmišljanja u socijalne prakse i fenomene kao što su koncept bratstva (*fraternité*) izrastao u Francuskoj revoluciji te borba za građanska i ljudska prava. Iako je koncept bratstva izrastao iz ranijih tradicija i praksi, u devetnaestom je stoljeću, zbog obilježja uzajamnosti i sličnosti, otvorio novo poglavlje u razmišljanju o sažaljenju i ljubavi, distanciranih od dotad dominantnog kršćanskog koncepta bratske ljubavi i milosrđa. S druge strane borba za građanska i ljudska prava (poput abolicionističkog pokreta, Deklaracije o pravima čovjeka i građanina ili privatnih inicijativa promjene uvjeta u engleskim zatvorima Johna Howarda) ispunila je kult suosjećanja

i empatije osjećajima za šire društveno dobro, što se pokazalo presudnim faktorom društvene promjene. Nakon toga autorica analizira lingvistički razvoj ovih pojmova kroz brojne leksikone, enciklopedije i priručnike iz osamnaestog i devetnaestog stoljeća jer promatranje načina na koji autori klasificiraju i označuju emocije kroz povijest pruža priliku da vidimo na koji način su te emocije shvaćane i proživljene. To Frevert metodološki ističe, objedinjavajući u svom istraživanju ne samo historiografsku već i lingvističku, filozofsku i sociološku analizu. U ovom slučaju autorica zapaža različita viđenja sažaljenja te suprotstavlja Schopenhauerov pristup Nietzscheovom i Herderovom. Dok empatija ima pasivno obilježje, sažaljenje pomoću institucionalnih agensa pretvara razmišljanje o nesretnoj sudbini drugih u aktivnu pomoć. Stoga unatoč mišljenju filozofa da je empatija prirodna emocija urođena svima, autorica smatra da je kultivacija emocija i u ovom slučaju ključan preduvjet za translaciju empatije u pro društveno orijentirano ponašanje. Takvo ponašanje u modernom europskom društvu ipak je limitirano samo na određene društvene grupe (dobrotvorne i filantropske udruge) koji su na sebe prihvatili ove kulturne i društvene norme. Već je Rousseau zapazio da je glavni preduvjet empatije mogućnost da se poistovjetimo s drugima, što ne činimo uvijek jednako uspješno, zato Frevert zaključuje da je empatija u današnjem društvu izgubljena emocija jer je ograničena na ljude sličnog statusa (npr. radnički pokret), a njenu je ulogu u demokratskom društvu zamijenio koncept pravde.

Nakon čitanja knjige *Emotions in History – Lost and Found* postaje jasno da su emocije kultivirane putem institucija, rodno obilježene i vezane uz sustave moći. Knjiga je usmjerena na širu publiku i stoga pisana otvorenim i lako čitljivim stilom, što utječe i na izbor sadržaja. Premda se u uvodu dotiče pitanja metoda, autorica se u nastavku knjige fokusira na analizu pitanja časti, empatije i srama te načina na koji su društveni stavovi prema rodnoj podjeli oblikovali povijest tih emocija. Autorica izbjegava detaljniju diskusiju o historiografskim pitanjima te umjesto toga svoje istraživanje stavlja u kontekst dostignuća u prirodnim i društvenim znanostima poput psihologije, filozofije, sociologije i neuroznanosti, ali se u zaključku osvrće na daljnje potencijale za istraživanje ove tematike. Česte reference na relevantna politička zbivanja čine ovu knjigu lako razumljivom i naglašavaju ulogu emocija u našoj svakodnevnici. Taj je pristup vidljiv već u uvodu knjige kada autorica započinje svoju priču o ulozi časti referirajući se na neobičan Sarkozyjev odgovor na uvredu koju mu je uputio europski ministar Barroso. To omogućuje manje stručnim čitateljima da razumiju ovu knjigu i zapitaju se na koji način i u kojoj mjeri emocije utječu na svijet u kojem živimo te povežu emocionalna iskustva iz prošlosti s vlastitim doživljajima sadašnjosti. Povezivanje prošlosti i sadašnjosti po mom je mišljenju jedan od najvećih uspjeha Ute Frevert i knjige *Emotions in History* te jedan od razloga zbog kojeg je povijest emocija u usponu. Lako razumljiv stil i način na koji autorica pristupa problemu ne umanjuju stručnost knjige. Baci li se oko na bilješke na kraju knjige jasno je da je autorica svoje istraživanje temeljila na velikom rasponu stručne literature i izvora na engleskom, njemačkom i francuskom koji pokrivaju širok vremenski period od šesnaestog do dvadesetog stoljeća. Iako je zbog nedovoljnog poznavanja jezika i različitosti u razvoju Istočne i Sjeverne Europe zanemarila te prostore, smatram da to ne čini ovo djelo nimalo lošijim. Štoviše, fokusirajući se na emocionalnu zajednicu i režime Zapadne i Srednje Europe Frevert uspješno prati razvoj emotiva unutar emocionalne zajednice koju je prethodno definirala etabrirajući emociologiju epohe. Budući da emocionalnu zajednicu promatra u dužem razdoblju autorica je vrlo vješto uspjela analizirati i pratiti promjene u emociologiji od *doba senzibiliteta* do *terapeutske doba*, kako naziva dvadeseto stoljeće. Stoga u pozadini lako dostupnog stila – i pristupa problemu koji se zasniva na proučavanju slučajeva koje povezuje sa sadašnjosti – stoji izvanredno teorijski i metodološki oblikovano djelo. Zbog toga

bih ovu knjigu mogla preporučiti svim zainteresiranima za povijest emocija kao odličan uvod u razumijevanje ove subdiscipline u usponu koja može biti vrijedna kategorija historijske analize i platforma za interdisciplinarnu suradnju, kao što je to ovom knjigom pokazala Ute Frevert.

Nicole Albrecht

***Doing Emotions History*, Susan J. Matt, Peter N. Stearns (ur.), University of Illinois Press, Urbana–Chicago–Springfield 2014, 217 str.**

Budući da je za popularno mišljenje o emocijama nerijetko karakterističan stav da su ljudske emocije urođeni i relativno konstantni programi zadani strukturom čovjekova mozga i fiziologijom, sam pojam „povijest emocija“ još uvijek može izazvati čuđenje izvan stručnih krugova, unatoč tome što je riječ o području koje je već steklo zavidnu znanstvenu afirmaciju. Iako se ne može dovesti u pitanje djelomična uvjetovanost emocionalnosti biološkim konstantama ljudske vrste, dosadašnja su istraživanja na područjima antropologije, lingvistike i međukulturalne psihologije izvanredno dokumentirala kulturnu varijabilnost emocija. Danas se stoga uglavnom ne dovodi u pitanje činjenica da manifestacije ljudske emocionalnosti u konačnici ovise i o iskustvu, koje je pak uvelike društveno uvjetovano. Iako pojedini utjecajni istraživači još uvijek emocije tumače iz esencijalističke perspektive kao biološki zadane programe (npr. Paul Ekman), nerijetko i sami očituju svijest o važnosti procesa interiorizacije kulturno specifičnih vrijednosti i pravila koja se odnose na kontrolu i kodove očitovanja emocija. Međutim, u proučavanju emocija danas sve važniju ulogu imaju konstruktivistički pristupi, koji, pojednostavljeno govoreći, naglašavaju da kultura strukturira i samu narav emocionalnih iskustva, a ne samo način na koji se prema njima odnosimo (npr. Catherine Lutz, Anna Wierzbicka, Lisa Feldman Barrett). Porast svijesti o društvenoj uvjetovanosti emocija nesumnjivo je pripomogao afirmaciji povijesti emocija, iako taj proces nipošto nije tekao jednostrano.

Današnja je afirmacija povijesti emocija osobito jasno uočljiva na primjeru osnivanja istraživačkih skupina i posebnih centara kojima je temeljna zadaća proučavati emocije u prošlosti. Riječ je o pojavi koja je naročito uočljiva u Australiji, gdje na međusveučilišnoj razini djeluje *Australian Research Council Center for the History of Emotions*, te u nekoliko europskih zemalja, gdje je oformljeno više skupina koje se bave poviješću emocija, među kojima posebno valja izdvojiti londonski centar *The Queen Mary Center for the History of Emotions* i berlinsku skupinu *Geschichte der Gefühle*, koja djeluje u okviru ustanove *Max-Planck-Institut für Bildungsforschung*. Njihovo je djelovanje u posljednjih nekoliko godina dovelo do znatnoga porasta broja publikacija koje su posvećene povijesti emocija. Osim toga, djelovanje tih skupina vjerojatno je neizravno zaslužno i za zamah proučavanja emocija u sredinama gdje još uvijek nema formalne organizacije istraživačkih skupina i centara koji su se specijalizirali za proučavanje emocija u prošlosti. Međutim, unatoč njihovu doprinosu razvoju toga područja istraživanja, samo osnivanje centara više je znak nego prvotni i glavni uzrok afirmacije povijesti emocija. Naime, toj su afirmaciji uvelike doprinijeli individualni istraživački projekti koje su od posljednje četvrtine 20. stoljeća naovamo pokretali teorijski inovativni povjesničari koji djeluju na sveučilištima u Sjedinjenim Američkim Državama. Tu osobito valja upozoriti na prijelomne monografije Williama M. Reddya (*The Navigation of Feeling: A Framework for the History of Emotions*, 2001) i Barbare H. Rosenwein (*Emotional Communities in the Early Middle Ages*, 2006). Naime, radovi spomenutih dvoje autora ostavili su snažan trag na metodološkome aparatu i jeziku povjesničara emocija, što

potvrđuje danas učestala uporaba njihovih pojmova „emotivi“ („*emotives*“) (Reddy) i „emocionalne zajednice“ („*emotional communities*“) (Rosenwein). Osim toga, riječ je o još uvijek aktivnim i produktivnim autorima koji i dalje bitno doprinose razvoju povijesti emocija: najnovija je Reddyeva knjiga *The Making of Romantic Love: Longing and Sexuality in Europe, South Asia & Japan, 900–1200 CE* (2012) već prepoznata kao izvrstan primjer korisnosti komparativnoga pristupa u proučavanju emocija u prošlosti, dok novija istraživanja Barbare Rosenwein obuhvaćaju znatno veći vremenski interval od prethodnih, o čemu svjedoči i naslov njezine nedavno objavljene knjige *Generations of Feeling: A History of Emotions, 600–1700* (2015).

Osim u metodološkome smislu prijelomnih knjiga Williama M. Reddyja i Barbare H. Rosenwein, kao bitan impuls za razvoj povjesničarskog proučavanja emocija treba spomenuti i radove američkoga povjesničara Petera N. Stearnsa, koji je, zajedno sa Susan J. Matt, jedan od urednika knjige *Doing Emotions History* (2014). Iako je Stearns iznimno plodan autor koji se bavio širokim repertoarom tema iz američke i globalne povijesti, među povjesničarima emocija osobito je poznat po tome što je zajedno s Carol Z. Stearns još sredinom osamdesetih godina 20. stoljeća zagovarao istraživački pravac koji je prozvan „emocilogijom“ („*emotionology*“), a bio je zamišljen kao proučavanje za srednji sloj pisanih savjetodavnih priručnika s namjerom da se rekonstruiraju i protumače mijene društvenih pravila i vrijednosti koje se odnose na emocionalnost članova modernih društava („*Emotionology: Clarifying the History of Emotions and Emotional Standards*“, *American Historical Review*, Vol 90, No. 4, 1985, str. 813–836). Na to teorijsko promišljanje „emocilogije“ ubrzo se nadovezala i zajednička monografija Stearnsovih (*Anger: The Struggle for Emotional Control in American History*, 1986), koji su istražili promjene u načinu na koji su se u Americi vrednovali i normirali iskazi ljutnje u različitim društvenim kontekstima. Osim spomenutih radova nastalih u suradnji s Carol Z. Stearns, Peter N. Stearns je objavio i nekoliko samostalnih monografija o emocijama u američkoj povijesti i današnjici: *Jealousy: The Evolution of an Emotion in American History* (1989), *American Cool: Constructing a Twentieth-Century Emotional Style* (1994) i *American Fear: The Causes and Consequences of High Anxiety* (2006). Osim Stearnsa, bogato iskustvo u proučavanju emocija u prošlosti ima i suurednica ove knjige Susan J. Matt, koja se bavila odnosom zavisti i konzumerizma (*Keeping Up with the Joneses: Envy in American Consumer Society, 1890–1930*, 2002) te poviješću neugodnih osjećaja izazvanih odvojenošću od doma (*Homesickness: An American History*, 2011).

Prvo poglavlje knjige *Doing Emotions History* nosi naslov „Modern Patterns in Emotions History“, a autor mu je Peter N. Stearns. Taj se tekst temelji na predavanju koje je Stearns održao na prigodnome simpoziju koji je bio upriličen povodom otvaranja australskoga centra za povijest emocija. Poglavlje je zamišljeno kao pokušaj intervencije u trenutačno nezadovoljavajuće stanje istraživanja emocionalnih učinaka modernizacijskih procesa. Iako su se već studije Johana Huizinge (*Herfsttij der Middeleeuwen*, 1919), Norberta Eliasa (*Über den Prozeß der Zivilisation*, 1939) i njihovih nastavljača temeljile na premisi o modernizaciji koja je bila praćena emocionalnim inovacijama, brojni su se medievisti oštro suprotstavili Huizinginim idejama o emocionalno infantilnome srednjovjekovlju i Eliasovu narativu o kasnijem uvođenju pojačane kontrole emocionalne ekspresije u sklopu sve intenzivnije društvene skrbi oko oblikovanja komunikacijskoga i ponašajnoga dekora te obezivanja članova društva na pridržavanje toga ideala. Isto tako, na području povijesti djetinjstva medievisti su se suprotstavili i nastavljačima Philippea Arièsa (*L'enfant et la vie familiale sous l'ancien régime*, 1960), koji su često isticali da emocionalna dinamika srednjovjekovne obitelji nije bila bitno određena emocionalnom bliskošću između roditelja i djece. Razmatrajući spomenuta oštra suprotstavljanja modernoga čovjeka šablonizi-

ranome konstrukt predmodernoga Drugog, medievisti su u srednjovjekovnim izvorima s lakoćom pronalazili potvrde normi i oblika ponašanja koji se nisu uklapali u pretjerano uopćene tvrdnje o emocionalnim inovacijama u modernoj povijesti. Ne dovodeći u pitanje opravdanost medievističkoga propitivanja nedovoljne iznijansiranoosti generalizacija o modernim inovacijama, Stearns istovremeno medievistima predbacuje stvaranje privida da modernizacija zapravo i nije imala znatnijih emocionalnih učinaka. Drugim riječima, iako smatra da radovi o modernim emocionalnim inovacijama ne bi smjeli zanemarivati raznovrsnost oblika emocionalnoga života koji su bili ostvarivani u ranijim društvima, Stearns upozorava da proučavanje pojedinačnih slučajeva ili određenih „emocionalnih zajednica“ (*„emotional communities“*) nipošto ne bi smjelo u potpunosti istisnuti zanimanje za promjene koje su se u perspektivi dugoga trajanja odigrale na razini čitavih društava. Pritom ističe da mnogi raniji autori donose uvelike prihvatljive uvide o emocionalnim transformacijama modernih društava, unatoč tome što bi budući opisi modernih emocionalnih promjena trebali očitovati daleko istančaniji opis od prezaostrena suprotstavljanja konstrukta modernoga čovjeka predmodernome. Stoga Stearns zagovara i ponovno iščitavanje postojećih studija o emocionalnim inovacijama poput sve pozitivnijega vrednovanja tjelesnoga očitovanja vesela raspoloženja nauštrb ranije cijenjena melankoličnoga držanja ili pak onih o razvoju moderne obitelji i porastu udjela romantičnim idealima motiviranih brakova. Nadalje, Stearns smatra da bi proučavatelji emocija u modernoj povijesti trebali postaviti i niz novih pitanja o emocionalnim čimbenicima koji su pokrenuli moderne procese poput intenzivne urbanizacije, demografskih promjena i pojave konzumerističkoga mentaliteta, a potom pokušati proniknuti i u emocionalne posljedice tih istih procesa. Osim toga, vodeći računa o tome da su razlike među supstratnim kulturama koje su zahvatili globalni modernizacijski procesi kadšto rezultirale i određenim razlikama u vrednovanju i načinu očitovanja pojedinih emocija, Stearns ističe da bi emocionalnost modernih društava bilo korisno proučavati i iz komparativne perspektive.

U drugome poglavlju (*„Recovering the Invisible: Methods for the Historical Study of Emotions“*) Susan J. Matt upozorava na niz metodoloških problema filozofske i lingvističke naravi s kojima se suočava svako povjesničarsko nastojanje da se na temelju čitanja pisanih izvora shvate emocije u prošlosti. Prije svega ističe da povijesne mijene u repertoaru emocijskoga nazivlja i transformacije značenja pojedinih emocijskih naziva uspostavljaju spoznajnu barijeru između povjesničara emocija i njihova predmeta istraživanja, što je osobito problematično s obzirom na činjenicu da emocijsko nazivlje kojim se neka zajednica služi uvelike strukturira osjećajni život njezinih pripadnika. Prepletenost emocijskoga nazivlja i emocionalnih stanja ilustrira i pomoću teorije „emotiva“ (*„emotives“*) Williama Reddya, koja naglašava da deklariranje emocije nije puki opis nutarnjega stanja, nego funkcionira kao osebujni tip govornoga čina koji u izvedbenome procesu izravno utječe i na emocionalno stanje samoga izvodača. Osim što piše o reperkusijama složenoga odnosa emocijskoga jezika i samih emocija, Matt problematizira i odnos između (i) proučavanja prošlih emocionalnih iskustava i ponašanja te (ii) „emocilogije“ (*„emotionology“*), koja se bavi društvenim emocijskim standardima u prošlosti. Iako zaključuje da je riječ o međusobno nadopunjujućim istraživačkim perspektivama, Matt ukazuje i na činjenicu da za pojedina razdoblja izvori ne pružaju mogućnost da se potpunije rekonstruira u kojoj su mjeri pojedinci slijedili, kršili ili potkopavali emocijske norme.

Autor trećega poglavlja (*„The Skein of Chinese Emotions History“*) je Norman Kutcher, koji piše o emocijama u kineskoj povijesti. Njegov se tekst otvara prikazom negativnoga devetnaestostoljetnoga zapadnjačkoga stereotipa o kineskoj neosjećajnosti, neosjetljivosti na bol

i okrutnosti. Nastanak toga stereotipa Kutcher povezuje s dalekoistočnim djelovanjem protestantskih misionara, koji su zbog nedostatne kulturne kompetencije kinesko ponašanje tumačili kroz prizmu vlastitih emocijskih standarda, očitujući nerijetko vjerovanje da bi Kinezi nakon prelaska na kršćanstvo ipak mogli postati osjećajna bića. Kutcheru opis jednostranoga zapadnjačkoga stereotipa o bezosjećajnosti Kineza služi kao izvanredna podloga koja se retorički elegantno može suprotstaviti u stvarnosti emocijski složenoj kulturi. Iako zbog vlastite neupućenosti u kinesku kulturu nisam u mogućnosti provjeriti pouzdanost Kutcherova istraživanja, njegov je opis emocijskih paradigmi vezanih uz konfucijanizam, budizam, neokonfucijanizam i taoizam izuzetno zanimljivo predstavljen, osobito onda kada se komentira način na koji su pojedinci manevrirali među paradigmama koje su bile aktualne u istome vremenu, pri čemu je ista osoba u različitim kontekstima mogla slijediti različite norme. Čini mi se da opis toga manevriranja među sustavima normi mjestimice podsjeća na elemente teorije društvene interakcije Ervinga Goffmana (*The Presentation of Self in Everyday Life*, 1959), koja se u Kutcherovu radu zapravo i ne spominje.

U četvrtome poglavlju („Emotions History in Eastern Europe“) Mark D. Steinberg piše o emocijama u povijesti Istočne Europe zazirući pritom od jasnoga definiranja kulturnih i prostornih koordinata svojega istraživanja. Naime, autor Istočnu Europu s razlogom shvaća kao konstrukt koji, ovisno o kontekstu, može poprimiti razna značenja, pa stoga u tekstu nastoji dekonstruirati kulturne i prostorne koordinate regije netom nakon što ih je spomenuo iz orijentacijskih razloga. Iako bi se moglo postaviti pitanje bi li takva izbjegavajuća strategija bila dosljedno provediva u monografiji s pretenzijama na sustavnost, čini se da ona može solidno funkcionirati u članku koji se osvrće na nekolicinu slučajeva koji su odabrani radi svoje egzemplarnosti. Steinberg ističe da se najveći broj radova o emocijama u istočnoeuropskoj povijesti bavio hedonički negativnim polom osjećajnosti, jer se s razlogom očekuje da će život u opresivnom društvenom sistemu poticati emocije poput straha, mržnje i beznađa, premda se na isti sistem kadšto reagiralo i političkim humorom. Dakako, pritom Steinberg ipak naglašava da je smijeh u komunizmu mogao imati dva lica – osim što je bio instrumentaliziran kao strategija otpora, ponekad je bio stavljan upravo u službu režima. Steinberg ističe da se o hedonički pozitivnim emocijama u istočnoeuropskoj povijesti vjerojatno najviše govorilo u radovima koji su se bavili revolucionarnom društvenom klimom, jer u takvim kontekstima govor o sreći koja se očekuje u budućnosti funkcionira kao važan politički instrument. Na koncu valja napomenuti da Steinberg u nekoliko odlomaka govori o ratovima koji su vođeni nakon raspada Jugoslavije. U osvrtu na tadašnji politički i medijski diskurs na Zapadu, koji je često posezao za stereotipiziranim narativom o ratu kao balkanskome kanaliziranju potiskivane trajne nesnošljivosti među narodima, Steinberg zagovara analize koje će voditi više računa o specifičnim kontekstima u kojima je dolazilo do nasilja, a preduvjet takvih analiza je i osjetljivost za mijene u emocionalnoj naravi i načinima uporabe razmjerno fluidna kolektivnog pamćenja o prošlosti.

U petome poglavlju Darin M. McMahon piše o povijesti radosti („Finding Joy in the History of Emotions“). On upozorava da se povijest emocija od svojih početaka pretežno bavila proučavanjem hedonički negativnih osjećaja, dok su oni s pozitivnom valencijom mnogo rjeđe postajali predmetom ozbiljnijega istraživanja. Osim što ukazuje na činjenicu da je vokabular za imenovanje ugodnih osjećaja u engleskome jeziku razmjerno skroman u odnosu na izrazito razrađeno nazivlje za neugodne emocije, McMahon nagada da bi čovjek i evolucijski mogao biti predisponiran za orijentaciju na neugodne emocije zato što su one navodno imale važniju ulogu u preživljavanju. Interes povjesničara za negativni segment osjećajnosti McMahon naposljetku

povezuje i s teškim društvenim prilikama u vrijeme nastanka temeljnih studija povijesti emocija, a potom i s mogućim utjecajima psihijatrije te psihologije, koje su isprva i same bile ponajprije zainteresirane za hedonički negativne osjećaje. Njegove spekulacije o korijenima negativističke pristranosti povjesničara emocija nerijetko djeluju preuopćeno, na što je već ukazala i Plamperova recenzija (*American Historical Review*, Vol. 120, No. 1, 2015, str. 188). Međutim, to ne znači da komentar o utjecaju psihologije, psihijatrije i društvenoga konteksta na povjesničare emocija nije plauzibilan, iako je problematično što McMahan navodnu nesklonost nekih psihologa i psihijatara prema emocijama s pozitivnom valencijom nastoji oprimiti člankom „A Proposal to Classify Happiness as a Medical Disorder“, koji je Richard P. Bentall objavio u časopisu *Journal of Medical Ethics* (No. 18, 1992, str. 94–98). Naime, čini se da je McMahanu promaknula ironija Bentallova antipsihijatrijski orijentirana teksta koji samo simulira patologizaciju sreće s namjerom da dekonstruira koncepciju *Dijagnostičkog i statističkog priručnika za duševne poremećaje* (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*). Kao moguću protutežu negativističkoj orijentaciji povijesti emocija, McMahan predlaže proučavanje povijesti radosti (*joy*), koju smatra prototipnom emocijom, dok se sreća (*happiness*) prema ovome autoru ne može u svakome kontekstu neproblematično zvati emocijom, budući da se taj pojam često rabi i kao naziv za pozitivno vrednovanje opće kvalitete življenja. U nastojanju da ocrtava povijesne mijene u statusu radosti na Zapadu, McMahan se uglavnom držao okvira intelektualne povijesti, koju smatra važnim osloncem emocionalnoga odgoja u pojedinim „emocionalnim zajednicama“, čime ipak ne isključuje vrijednost istraživanja koja bi rekonstruirala odnos prema radosti u onim zajednicama koje su se ravnale prema drugačijim normama.

U šestome poglavlju („Advertising for Love: Matrimonial Advertisements and Public Courtship“) Pamela Epstein piše o oglašavanju potrage za bračnim partnerom tijekom 19. stoljeća u američkim dnevnim novinama *The New York Times* i *New York Herald*. Za razliku od prethodnih poglavlja, koja kadšto na vrlo uopćenoj razini govore o stanju istraživanja u povijesti emocija, Epstein ponajprije istupa kao praktičarka i donosi izuzetno zanimljivu analizu američkih devetnaestostoljetnih diskursa o braku i bračnoj ljubavi na primjeru tekstova u jednom segmentu javnog oglašavačkog prostora. Rasprava Pamele Epstein pritom omogućuje da se na konkretnome primjeru sagledaju neke od emocionalnih posljedica modernizacijskih procesa o kojima je u prvome poglavlju pisao Peter N. Stearns. Naime, brojnost ženidbenih oglasa u devetnaestostoljetnim američkim dnevnim novinama Epstein povezuje sa sve učestalijim migracijama i ubrzanom urbanizacijom. Ističe da, s jedne strane, navedeni procesi isprva nisu bitnije promijenili interiorizirana životna očekivanja i vrijednosti horizontalno mobilnih pripadnika srednjega sloja, koji su i dalje držali do ideala zasnivanja tradicionalnoga braka, ali su ti procesi, s druge strane, bitno umanjili učinkovitost tradicionalnih obrazaca bračnoga uparivanja koji su se zasnivali na društvenoj umreženosti pripadnika za određeno mjesto trajno vezanih zajednica. Zanimljivo je da su pritom neki oglašavači objašnjavali zašto su taj problem nastojali premostiti pomoću anonimnih oglasa u novinama. Njihova objašnjenja nerijetko svjedoče o nepripravnosti na javno prekoračenje izrazito restriktivnih društvenih normi koje nisu dopuštale da muškarac srednjega sloja započne komunikaciju sa ženom bez posredovanja zajedničkoga znanca i unaprijed dobivena pristanka na interakciju. Osim toga, Epstein upozorava i na određenu slobodu za izražavanje romantičnih čežnji koja je proizlazila iz te anonimnosti, što je moglo biti važno s obzirom na obvezu ondašnjih muškaraca srednjega sloja da u javnosti budu odmjereni. Epstein piše i o devetnaestostoljetnim kritičarima bračnoga oglašavanja u dnevnome tisku, koji su većinu oglasa zapravo smatrali prevarantskim mamcem koji je posezao za retorikom romantične ljubavi

s namjerom da se od usamljenih naivaca izvuče materijalna korist. Unatoč tome, Epstein smatra da su mnogi oglasi doista bili ponajprije motivirani oglašavačevom željom za zasnivanjem braka, mada se mogućnost povremene zloporabe žanra nipošto ne može isključiti. Međutim, zanimljivo je da su ženidbeni oglasi nerijetko izazivali moralnu paniku čak i onda kada nisu bili protumačeni kao prevarantske kombinacije. Naime, nerijetko se u kritikama bračnoga oglašavanja govorilo o komercijalizaciji braka koja bi mogla prouzročiti potpuno društveno rasulo, premda su u stvarnosti, kako primjećuje Epstein, predmoderna društva pri bračnome uparivanju možda i više držala do imovinskoga okvira nego devetnaestostoljetni korisnici bračnoga oglašavanja. Iako se sadržaj većine ženidbenih oglasa referirao i na imovinsko stanje poželjnoga bračnoga kandidata ili na imovinu samoga oglašavača, što naposljetku može biti i prežetak ranijih praksi, Epstein pokazuje da je iz mnogih oglasa u dotad neviđenoj mjeri izbijao diskurs romantične čežnje za brakom koji bi se temeljio na uzajamnoj partnerskoj osjećajnosti.

Pišući o promišljanju emocija u religijskim znanostima, John Corrigan u sedmome poglavlju („Religion and Emotions“) napominje da učestala prepletanja raznih pristupa unutar religijskih znanosti dovode u pitanje mogućnost da se sustavno opiše sadašnje stanje istraživanja, iako bi se najvjerojatnije s pravom moglo govoriti o postojanju barem dviju osnovnih objasnidbenih perspektiva unutar discipline. Riječ je o opreci između (i) konstruktivistički orijentirane povijesti religije i (ii) pristupa koji teološki tumače emocije iz određenoga konfesionalnoga gledišta. Iako su nekoć oba pola religijskih znanosti ključ za shvaćanje emocionalnosti u prvome redu tražila u teološkim raspravama i vjerskim doktrinama, čini se da današnja konstruktivistička povijest religije pokazuje sve više interesa za emocionalne aspekte religioznih praksi. Pritom mnogi proučavatelji odnosa između (i) laičkih vjerovanja i praksi te (ii) službenih religioznih doktrina i normi ukazuju na složene međusobne utjecaje među tim dvjema domenama. Corrigan ističe da je znatan broj novijih konstruktivističkih istraživanja usmjeren na pojedine „emocionalne zajednice“. Ne dovodeći u pitanje korisnost takvih pristupa, autor očituje i zabrinutost da bi pretjerana orijentacija na religiozne „emocionalne zajednice“ u konačnici mogla rezultirati analitičkom neosjetljivošću za individualne razlike u emocionalnim životima pojedinih članova tih zajednica, ili pak tendencijom da se čitav njihov emocionalni život pokuša protumačiti kroz religioznu prizmu, što bi za Corriganu u najmanju ruku bilo sporno.

Nicole Eustace u osmome poglavlju („Emotion and Political Change“) piše o učincima emocija na neke od ključnih političkih procesa u ranoj povijesti Sjedinjenih Američkih Država. Razmatrajući rasprave o ulozi emocija u genezi Američke revolucije i oblikovanju ranog devetnaestostoljetnoga američkoga patriotizma, autorica se suprotstavlja nizu teoretičara društva poput Jürgena Habermasa (*Strukturwandel der Öffentlichkeit*, 1962), koji su smatrali da je slične promjene u vrijeme prosvjetiteljstva prije svega generirao tisak omogućivši široj zajednici da argumentirano sudjeluje u raspravama o političkim pitanjima. Kada je riječ o Američkoj revoluciji, Eustace upozorava na istraživanje Sarah Knott (*Sensibility and the American Revolution*, 2009) koja pokazuje da je utjecaj osamnaestostoljetnoga tiska na javno mnijenje zapravo uvelike izvršen pomoću emocionalne retorike, a ne samo pomoću racionalnih argumenata, pri čemu se iz vida ne smije izgubiti ni činjenica da emocije u vrijeme rađanja revolucije u Britanskoj Americi nisu bile apriorno vrednovane kao negativan i razumu suprotstavljen fenomen. Nadalje, Eustace napominje da se politički učinci emocija u danim američkim kontekstima ne mogu u potpunosti razumjeti ni pomoću u historiografiji često korištena interpretativnog okvira Benedicta Andersona (*Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, 1983, 2. izd. 1991), koji upravo ukazuje na značaj emocionalnih pokretača modernih političkih tran-

sformacija. Naime, po Andersonovu se modelu moderne političke transformacije tumače kao posljedica tiskanim medijem potpomognuta preslikavanja osjećaja ljubavi prema krvnim srođnicima na neku širu „zamišljenu zajednicu“ („*imagined community*“) s kojom se pojedinac poistovjećuje, dok specifičnost američkoga konteksta ipak nije omogućavala da se po upamćenom podrijetlu izrazito heterogeno stanovništvo djelotvorno emocionalno angažira pomoću nekog već afirmiranog narativa o dubinski zajedničkome podrijetlu. Zbog nepostojanja osjećaja američkog kolektivnog jedinstva, propagandne aktivnosti tijekom Rata iz 1812. nisu bile usmjerene na emocionalnu retoriku koja bi se zasnivala na metaforici ljubavi prema krvnim srođnicima ni približno u onoj mjeri u kojoj se ta propaganda poigravala analogijom između patriotske ljubavi i romantičnih osjećaja u samostalno odabranim heteroseksualnim vezama.

U devetome poglavlju Brenton J. Malin („*Media, Messages and Emotions*“) opisuje odnos niza teoretičara komunikacije prema emocionalnim učincima medija. Budući da se pri uvođenju gotovo svakog novog medija redovito rađaju rasprave o njihovu utjecaju na emocije korisnika, svakako je riječ o izrazito zahvalnoj temi za povjesničare emocija. Pokazuje se da varijacije teoričarskih reakcija na komunikacijske inovacije mogu varirati od nekritičkoga ushita do potpune skepse, što Malin osobito dobro poentira spominjući još uvijek žive polemike o mogućim emocionalnim učincima interaktivnih računalnih igara i interneta. Naime, danas se na knjižarskome tržištu istovremeno pojavljuju studije koje na neuroznanstvenim temeljima nastoje ukazati na poguban utjecaj novih medija na kognitivni i emocionalni razvoj, kao i one koje pomoću neuroznanstvenih argumenta nastoje istaknuti sposobnost novih medija da potaknu pozitivne kognitivne i emocionalne promjene. Prikazujući ukratko povijest istraživanja emocionalnih učinaka medija u okrilju psihologije, sociologije, kulturnih studija i neuroznanosti, Malin nije izravno intervenirao u stanje istraživanja, ali mislim da bi njegov rad zbog svoje preglednosti mogao biti primjeren sveučilišnoj nastavi, unatoč tome što autoru Plamper zamjera pretjeranu fiksaciju na američki kontekst (*American Historical Review*, Vol. 120, No. 1, 2015, str. 188).

Iako bi se, ovisno o interesnoj domeni i razini upućenosti čitatelja, svaki od devet članaka u knjizi *Doing Emotions History* mogao pokazati korisnim, uočljivo je i nekoliko konceptijskih neujednačenosti. Naime, teško je reći tko je uopće implicitni čitatelj ove knjige – formirani stručnjak ili osoba koja se tek uvodi u proučavanje emocija u prošlosti. U tome su smislu neusuglašena već i poglavlja Petera N. Stearnsa i Susan J. Matt: dok Stearns, pristupačnome diskursu unatoč, poziva povjesničare na reviziju dosadašnjega pristupa pitanjima odnosa modernizacije i emocijskih inovacija, Matt zapravo tek ukazuje na narav metodoloških problema s kojima se suočavaju povjesničari emocija i navodi razne tipove izvora kojima se povijest emocija može služiti, što je ponajprije korisno onima koji dosad nisu pratili razvoj povijesti emocija. Osim toga, ako se uzme u obzir činjenica da je svih devet zastupljenih autora u knjizi *Doing Emotions History* zaposleno na nekom od američkih sveučilišta, gotovo je nemoguće izbjeći pitanje nisu li osobni istraživački interesi urednika i geografski smještaj autora usmjerili knjigu prema blagome amerocentrizmu pojedinih poglavlja, na što je u svojem osvrtnu na *Doing Emotions History* upozorio i Jan Plamper (*American Historical Review*, Vol. 120, No. 1, 2015, str. 188), smatrajući da knjiga nedostavno govori o istraživačkim pomacima koji se događaju na drugim kontinentima u već spominjanim centrima za povijest emocija. Međutim, iako se nije teško složiti s Plamperovom prosudbom da knjiga u cjelini sugerira ponešto amerocentričnu sliku dinamike razvoja discipline, treba reći da je knjiga *Doing Emotions History* zbog uključivanja poglavlja o emocijama u povijesti Kine (Norman Kutcher) i Istočne Europe (Mark D. Steinberg) barem u geografskome smislu postala znatno inkluzivnijom od mnogih drugih kolektivnih publikacija o povijesti

emocija. Nadalje, iako je kvaliteta članaka u prosjeku vrlo visoka, rekao bih da mjestimice ipak oscilira. Problemi su u pravilu najuočljiviji u tekstovima s preširoko određenim fokusom, kao što je to slučaj s člankom Johna Corrigan: budući da Corrigan i sam eksplicitno naglašava nemogućnost sintetskoga prikaza odnosa između emocija i religije, nameće se pitanje ne bi li ukupan dojam bio daleko bolji da se autor odlučio na komparativnu analizu emocionalnosti u nekoliko odabranih religija ili barem na obradu jedne uže teme vezane za emocije u religijskome kontekstu. Međutim, unatoč povremenim oscilacijama u kvaliteti i neujednačenoj koncepciji, knjiga *Doing Emotions History* donosi niz zanimljivih tema i svjedoči o raznovrsnosti metodoloških pristupa koji prije svega mogu biti poticajni za proučavatelje emocija u modernoj povijesti. Međutim, Stearnsovo bi poglavlje svakako moglo biti zanimljivo i proučavateljima srednjega vijeka stoga što polemizira s povremeno uočljivom medievističkom tendencijom da se pri opravdanom osporavanju ishitrenih uopćavanja o srednjovjekovnoj emocionalnosti izgubi osjećaj za prepoznavanje modernih emocionalnih inovacija.

Josip Vučković

Jan Plamper, *The History of Emotions: An Introduction*, preveo s njemačkog Keith Tribe, Oxford University Press, Oxford 2015, 369 str.

Svatko zna što su to emocije, dokle god ne treba dati njihovu definiciju. Ova dovtljiva anegdota sadrži više istine nego što bi se to naizgled reklo. S obzirom na to kako se predodžbe o emocijama ovisno o polju istraživanja, vremenskom razdoblju i kulturi iz koje proistječu međusobno znatno razlikuju, stanovita je zbrka i neusuglašenost zapravo neminovna. Samo su u engleskom jeziku primjerice pobrojane čak 92 zasebne definicije pojma „emocije“ koje je iznjedrilo polje eksperimentalne psihologije između 1872. i 1980. godine.

Na probleme povezane s definiranjem emocija već su ukazali mnogi znanstvenici. Dapače, upravo se posljedične poteškoće i nesuglasice često smatraju njihovim osnovnim obilježjima. One uz to priječe objedinjavanje postojećih teorija emocija. Situaciju dodatno komplicira činjenica da su se u engleskom jeziku za opisivanje emocionalnih fenomena osim pojma „emotion“ među nekim psiholozima uvriježili i nazivi „affect“ ili „affective processes“, koji najvjerojatnije vuku korijene iz podjele psihičkoga doživljavanja na *affect* (čuvstvo), *cognition* (spoznaja) i *volition* (volja ili htijenje) što je ostavština filozofije iz 18. stoljeća. [Vidi Paul R. Kleinginna Jr. i Anne M. Kleinginna, A Categorized List of Emotion Definitions, with Suggestions for a Consensual Definition, *Motivation and Emotion*, sv. 5, br. 3, New York 1981., str. 263-291.] S druge pak strane Tibetanci za njih nisu imali adekvatna izraza u materinjem jeziku sve dok nije skovana novotvorena *myong tshor*. Premda emocije poput primjerice suosjećanja tradicionalno zauzimaju središnje mjesto u budističkoj doktrini i praksi, u tibetanskome jeziku, kao ni u drugim jezicima koje obuhvaća budizam, ne postoji izraz koji bi izravno odgovarao generičkoj kategoriji „emocija“. Ovo nas opažanje podsjeća kako emocije nisu prirodna kategorija ili vrsta, već predstavljaju samo jedan od načina na koji se, pretežito na Zapadu, nastoji razgraničiti ljudsko iskustvo. Isto tako, trodioba uma na čuvstvene, spoznajne i voljne procese svojstvena Zapadu ne pronalazi svoj pandan u budizmu, u čijim su promišljanjima ti procesi međusobno isprepleteni.

U djelima Abhidhamme, svojevrsnom „svetom pismu“ teravadskega budizma, u kojima je prikupljeno njihovo ukupno znanje o psihologiji, spominju se izrazi koji su ili mnogo uži ili kudikamo širi od pojma emocija. *Vedanā* (osjećaj) označava bolne, ugodne ili neutralne utiske

percipiranoga svijeta, dok je druge strane izložen opširan popis svih fenomena i stanja opisanih u Abhidhammi. [Vidi: Georges Dreyfus, *Is Compassion an Emotion? A Cross-Cultural Exploration of Mental Typologies*, u: *Visions of Compassion: Western Scientists and Tibetan Buddhists Examine Human Nature*, ur. Richard J. Davidson i Anne Harrington, Oxford 2002., str. 31-45; Robert Desjarlais, *Body and Emotion: The Aesthetics of Illness and Healing in the Nepal Himalayas*, Philadelphia 1992.; Maria Heim, *Buddhism*, u: *The Oxford Handbook of Religion and Emotion*, ur. John Corrigan, Oxford 2007., str. 17-34.]

Ova nedoumica međutim zadire mnogo dublje od čisto etimološko-jezične ravni. Štoviše, postala je svojevrsnom uzgrednom žrtvom preklapanja raznorodnih znanosti u njihovim stremljenjima da iscertaju i premjere tu još uvelike neistraženu *terram incognitam*.

Povijest emocija neprijeporno doživljava procvat kao jedno iznimno produktivno i intelektualno poticajno područje. Diljem Europe, kao i u SAD-u i Australiji, niču centri predani proučavanju emocija, organiziraju se kongresi koji okupljaju vodeće svjetske znanstvenike, pokreću se sveobuhvatni znanstvenoistraživački projekti kako bi proširili postojeće spoznaje i – što je najvažnije – provode se mnogobrojna multidisciplinarna istraživanja, pri čemu se znanosti poput psihologije, antropologije i afektivne neuroznanosti¹ ukrštavaju i prožimaju s filozofijom, sociologijom, poviješću, poviješću umjetnosti, književnošću, pa čak i s političkim znanostima. Dapače, to nadasve intrigantno područje bilježi u posljednja dva desetljeća toliki napredak i razvoj da glasoviti stručnjaci poput Barbare Rosenwein, Williama Reddyja te Carol i Petera Stearnsa govore o izvjesnom „emocionalnom obratu“ (*emotional turn*).²

Studija Jana Plampera *Povijest emocija: uvod* donosi stoga prijeko potreban usustavljeni pregled dosadašnjih postignuća i dosega u dotičnome znanstvenome polju, pisan pronicljivim i razgovijetnim stilom. No ona je ujedno i mnogo više od pukoga uvoda u stanje istraživanja; posrijedi je naime prva knjiga u cijelosti posvećena sabiranju aktualnih rezultata, koja uz to naznačuje i odrednice za buduća historiografska izučavanja povijesti emocija u nastojanju da nadvlada duboko uvriježene opreke između društvenih konstruktivista i univerzalista, ističući pritom dalekosežne prednosti nadolazeće sprege povijesti i neuroznanosti.

U ovoj opširnoj sintezi, Jan Plamper, njemački povjesničar srednje generacije (rođen 1970.) vješto i s autoritetom čitatelju podastire širok dijapazon podataka, činjenica i razboritih zaključaka pri čemu klinički precizno raščlanjuje složene, zakučaste pojmove i nepoznanice razastrte kroz razdoblje koje je zapremalo dobro preko stotinu godina, od devetnaestostoljetne eksperimentalne psihologije pa sve do najnovije afektivne neuroznanosti. Autor je profesor na Goldsmithsu u sklopu Londonskoga sveučilišta, svoj je doktorat stekao na kalifornijskom Berkleyu,

- 1 Predmet istraživanja afektivne neuroznanosti fiziološki su temelji emocije. Vodeći su znanstvenici u tome naprednome polju Richard Davidson i Ned Kalin, a u osnovne se metode njihova istraživanja ubrajaju MRI (magnetska rezonanca), PET (snimanje pozitronske emisije) i elektronička očitavanja ili *sensing*. Afektivna neuroznanost ističe važnost središnjeg živčanog sustava za doživljavanje emocija u nastojanju da pruži što jasniju sliku fiziološki utemeljenog tijeka emocija (*neural network*). Ona je pored toga uspjela utvrditi kako periferni feedback, odnosno proprioceptivni podatci, kao i podatci iz autonomnog živčanog sustava imaju utjecaj na intenzitet doživljavanja emocija.
- 2 Jan Plamper, *The History of Emotions: An Interview with William M. Reddy, Barbara Rosenwein, and Peter Stearns*, *History and Theory*, sv. 49, br. 2, Middletown 2010., str. 237, 248 i 259. Vidi i Thomas Anz, *Emotional Turn? Beobachtungen zur Gefühlsforschung*, *literaturkritik.de* 2006., URL: http://www.literaturkritik.de/public/rezension.php?rez_id=10267 i Vanessa Agnew, *History's Affective Turn: Historical Reenactment and Its Work in the Present*, *Rethinking History*, sv. 11, br. 3, New York – London 2007., str. 299-312.

te je kao Diltheyev stipendist proveo nekoliko godina surađujući s Centrom za povijest emocija pri Institutu za ljudski razvoj Max Planck u Berlinu. Suurednik je djela *Fear: Across the Disciplines* (2012.) i *In the Realm of Russian Feelings: Approaches to the Cultural History of Emotions* (2010.), pored čega mu je 2012. objavljena knjiga iz vlastita pera, *The Stalin Cult: A Study in the Alchemy of Power*. Glavni urednici bibliotečnoga niza u koji spada djelo pred nama, pokrenuto-ga u okviru izdavačke djelatnosti Oxford University Press pod nazivom „Emotions in History“, su Ute Frevert i Thomas Dixon, koji su i sami svojim revnim znanstveno-nastavnim djelatno-stima, svaki iz svoga aspekta, zavrijedili zavidnu reputaciju u polju izučavanja povijesti emocija.

Nakon posvete, učtive Zahvale, Sadržaja i Popisa slika (ukupno 30), u odljem i prilično detaljnom Uvodu (*History and Emotions: An Introduction*, 1–39) autor upoznaje čitatelja s okolnostima vlastitog ulaska u navedeno područje, koje se zbilo slijedom proučavanja povijesti straha kod ruskih vojnika u Prvom svjetskom ratu. Nakon toga naglašava opčinjenost koja vlada zadnjih 20-ak godina, kako u znanosti tako i u javnosti, zagonetnim dijelom mozga – amigdalom,³ oko čijeg se raspona funkcija i danas lome koplja. Zatim se trudi razjasniti temeljna pitanja vezana uz emocije, koja redom glase: što je to emocija, tko doživljava emocije, gdje su emocije, te imaju li emocije povijest. Plamper naposljetku savjetuje koje izvore bi se moglo koristiti prilikom historiografskoga pristupa emocijama. Usto prati razvoj znanstvenoga zanimanja za njih, u čemu su isprva prednjačile filozofija i teologija, zajedno sa retorikom, medicinom i književnošću, potom je od sredine 19. st. vodeća uloga pripala eksperimentalnoj psihologiji, da bi koncem 20. st. neuroznanost preuzela primat.

U prvome se poglavlju, domišljato naslovljenome Povijest povijesti emocija (*The History of the History of Emotions*, 40–74), ocrtavaju začetci istraživanja emocija kroz optiku povjesničara. Ključni podstrek za to pružio je Lucien Febvre, suosnivač tzv. škole Anala, u svome članku „Osjećajnost i povijest: Kako rekonstituirati emocionalni život iz prošlosti?“ („La Sensibilité et l'histoire: Comment reconstituer la vie affective d'autrefois?“) iz 1941. godine, u kome je apelirao na kolege povjesničare da se usredotoče na emocije. Postojalo je doduše i ranije historiografsko zanimanje za proučavanje emocija, iskazano primjerice u djelima Charlesa Darwina, Williama Jamesa i Johana Huizinge, međutim nakon objavljivanja Febvreova članka povijest emocija začela je utirati svoj vlastiti put. Dapače, u drugoj polovici 20. st. prometnula se u jednu od najbrže rastućih grana znanosti, čemu su između ostalih svesrdno pridonijeli Jean Delumeau, Niklas Luhmann, Pierre Bourdieu, Theodore Zeldin i Gerd Althoff.

3 Tamnu, ovalnu strukturu otprilike veličine groždice koja se nalazi u prednjem dijelu mozga tako je 1819. g. nazvao njen pronalazač, njemački anatom Karl Friedrich Burdach (1776–1847), zbog nje-na bademasta oblika (grč. *amygdalē*: badem). Njenoj popularizaciji znatno je pridonio bestseler nju-jorskog neuroznanstvenika Josepha LeDoux, *The Emotional Brain: The Mysterious Underpinnings of Emotional Life* iz 1996. Znanstvenici se uglavnom slažu da je riječ o masi živčanih stanica koje se aktiviraju pri određenom djelovanju mozga, u koje se ubrajaju i emocije. Smatra se da je uz negativne emocije poput straha, amigdala odgovorna i za osjet njuha, vizualnu percepciju, pa čak i za kapacitet jazz glazbenika da razlikuju glazbu izvedenu prema notnom zapisu od improvizacije. Budući da strogo uzevši postoji po jedna amigdala u svakoj polovici mozga, o tome kako su one povezane, te obavljaju li različite zadatke neurobiolozi vode intenzivne rasprave. Vidi Larry W. Swanson i Gorica D. Petrovich, What Is the Amygdala?, *Trends in Neurosciences*, sv. 21, br. 8, Cambridge 1998., str. 323-331; Richard J. Davidson, Seven Sins in the Study of Emotion: Correctives from Affective Neuroscience, *Brain and Cognition*, sv. 52, br. 1, San Diego 2003., str. 129-132 i Daan Baas, André Aleman i René S. Kahn, Lateralization of Amygdala Activation: A Systematic Review of Functional Neuroimaging Studies, *Brain Research Reviews*, sv. 45, br. 2, San Diego 2004., str. 96-103.

Važnu je prijelomnicu pritom nedvojbeno označila opća preneraženost izazvana terorističkim napadima na nebudere njujorškoga Svjetskog trgovačkog centra 11. rujna 2001. Tada su, naime, sučelivši se s dramatičnom silinom fanatičnih negativnih emocija, zasade i načela biomedicinskih znanosti odjednom provalili u tradicionalnu humanističku domenu, dokrajčivši posljedično „novu ekonomiju“⁴ i biotehnički rast.⁵ Taj je događaj nadalje djelovao kao katalizator sadašnjega globalnoga procvata u izučavanju povijesti emocija. Plamper okončava ovo poglavlje spominjanjem vrijednih prinosa Barbare Rosenwein razlažući kako su medievisti bili svojevrsni prethodnici unutar povijesti emocija. Njen rad „Worrying about Emotions in History“ iz 2002.⁶ kojim je argumentirano krenula pobijati tzv. „velebnu pripovijest“ (*grand narrative*) o emocijama, to jest tvrdnju kako je „povijest Zapada zapravo povijest pojačavanja emocionalnih ograničenja“ (a koju su navodno zastupali Huizinga, Elias, Febvre, Delumeau i Stearnsi) postao je trenutačni klasik. Pored toga, velika joj zasluga pripada za iznalaženje i razrađivanje pojma „emocionalnih zajednica“, podvrgnuvši srednjovjekovna povijesna vrela interpretaciji s ciljem razotkrivanja sustava čuvstva, društvenih temelja emocija, te uspostavljanja i obnavljanja emotivnih spona. „Emotivne zajednice“ sastoje se, prema autoricici, od skupina ljudi, poput obitelji, cehova ili župljana, koji dijele iste norme glede izražavanja emocija, i k tome vrednuju (ili ne) iste osjećaje.

Glavnina Plamperove studije otpada pak na dva središnja poglavlja, odnosno na neprekinutu raspravu koja se zametnula između privrženikâ društveno konstruiranih, kulturalno ovisnih, relativističkih i povijesnih koncepcija emocija s jedne, i esencijalističkih, kulturalno univerzalnih i transpovijesnih koncepcija emocija s druge strane, koja je preko stotinu godina značajno određivala tijek proučavanja emocija u čitavome nizu disciplina. U osnovnim crtama, dok društveni konstruktivisti drže kako su emocije uglavnom naučene i podložne povijesnim mijenama, univerzalisti naprotiv inzistiraju na njihovoj bezvremenosti i pankulturalizmu. U tom smislu, čitava bi se povijest povijesti emocija mogla ispisati oko postojeće dihotomije između prirode i odgoja (*nature and nurture*).

U drugome poglavlju, pod nazivom Društveni konstruktivizam: antropologija (*Social Constructivism: Anthropology*, 75–146), Plamper dočarava emotivno bogatstvo i raznolikost diljem svijeta, počevši od putopisâ ranih antropologa, poput Ervinga Goffmana („The Presentation of Self in Everyday Life“), Claudea Lévi-Straussa („Totemism“), Franza Boasa („The Mind of Primitive Man“), Bronisława Malinowskoga („A Diary in the Strict Sense of the Term“) i Ruth Benedict („The Chrysanthemum and the Sword“). Nakon toga veliku pažnju poklanja razdoblju između 1960-ih i 1980-ih, u kome su znanstvenici provodili i po nekoliko godina živeći među izoliranim plemenima na zabačenim zakutcima zemaljske kugle, kao što su primjerice kanadski Inuiti Utkuhikhalingmiuti (Jean L. Briggs), sjevernofilipinski lovci na glave Ilongoti

-
- 4 Pod pojmom nove ekonomije podrazumijevaju se novonastale okolnosti poslovanja s kojima se poduzeća susreću na kraju 20. i početkom 21. stoljeća, a koje ovise o nematerijalnoj imovini kao što su informacije i znanje. Ona je usko povezana s jačanjem trendova globalizacije, te ju karakterizira ekonomski rast i intenzivno uključivanje informatičke i komunikacijske tehnologije u sva područja ekonomije i društva. U takvim uvjetima intelektualni kapital, odnosno ljudski mozak svojom sposobnošću kreiranja novoga znanja, postaje najvažniji preduvjet ekonomskoga rasta.
- 5 Bio-revolution ili biotechnology boom označava uzdizanje biomedicinskih znanosti namjesto fizike do vodeće discipline ne samo u prirodnim, već i u humanističkim znanostima.
- 6 Barbara H. Rosenwein, Worrying about Emotions in History, *American Historical Review*, sv. 107, br. 3, Bloomington 2002., str. 821-845.

(bračni par Michelle i Renato Rosaldo), te beduini Awlad 'Ali u egipatskoj Zapadnoj pustinji na granici s Libijom (Lila Abu-Lughod). Svojevrsni je vrhunac društveni konstruktivizam dosegao s Catherine Lutz, koja je krajem 1970-ih proučavala pleme Ifaluka u jugozapadnom Tihom oceanu. Vrijednim otkrićima kako su kod Ilongota muškarci podložniji intenzivnim osjećajima, za razliku od zapadnjačke paradigme gdje se žene smatraju osjećajnijim spolom, te da izvjesni osjećaji nemaju odgovarajućeg ekvivalenta izvan matične kulture, poput *faga* (mješavine suosjećanja, ljubavi i sjete), antropologija se prometnula u predvodnicu konstruktivističkih pristupanja emocijama.

Pri kraju poglavlja Plamper oštroumno razabire dva ključna problema društvenoga konstruktivizma. Prvi se od njih odnosi na nemogućnost postojanja antropoloških spoznaja izvan okvira Zapadne akademske tradicije. Zapitao se, dakle, spitićemo li se stalno o ono što je James Clifford nazvao „dvojbom kulture“ (*dilemma of culture*), to jest „promatranje kulture dok se istodobno nalazimo unutar nje“. Nadalje, u zahtjevu za zajedničkim epistemološkim nazivnikom skriva se opasnost od ravnodušnoga *je ne sais quoi*: što je strano i tuđe, strano je i tuđe, te je prema tome mala razlika između „Drugoga“ i divljaka. Bit narednoga problema leži u poimanju da je društveni konstruktivizam, strogo uzevši, nemoguć. On, prema Ianu Hackingu, odnos između označitelja i označenoga, kao i pretpostavku o raznovrsnosti jezika, uključujući i jezik znanosti, svodi na neizvjesnosti nominalizma. Nameće se također pitanje što dijakrona povijest, koja se uglavnom oslanja na pisane izvore, može preuzeti od sinkrone antropologije, koja se bavi živim ljudima. Pa ipak, valja istaknuti antropološku praksu samopromišljanja (*self-reflection*), gdje se emocionalni sadržaj terenskoga rada i sam pretvara u predmet istraživanja, prikazujući zorno situaciju koju je Max Weber okarakterizirao kao „vezanost uz pojedino mjesto“.

U sljedećemu, trećemu poglavlju, ujedno i najopsežnijem, koje zauzima stotinu stranica, pod imenom Univerzalizam: biomedicinske znanosti (*Universalism: Life Sciences*, 147–250), Plamper polazi od Ekmanovih univerzalnih izraza lica, da bi se naglo vratio gotovo 140 godina u prošlost, u doba Charlesa Darwina, te ga konačno priveo kraju priopćivši čitatelju najnovije dosege neuroznanosti. Autor inače spremno pojašnjava kako u biomedicinu ubraja psihologiju, fiziologiju, medicinu, neuroznanosti i njima srodne discipline koje se bave živim organizmima. Uspon spomenutih znanosti s epistemološkog je gledišta revitalizirao domene koje je jezični obrat u 1980-ima gurnuo u zapećak: objektivnost, empiricizam, univerzalizam (vremenski i kulturalni) te ozbiljne, neironične načine izlaganja. Američka historiografska djelatnost prva je osjetila učinak ove preobrazbe u vidu povećane sklonosti ka proučavanju emocija kroz prizmu obrađivanja rezultata istraživanja provedenih u biomedicini.

Američki psiholog Paul Ekman najpoznatiji je po svojoj kontroverznoj teoriji kako ljudi iz svih kultura posjeduju osnovne emocije, koje mogu prepoznati i kod drugih, a za svaku od njih veže se odgovarajući univerzalan izraz lica, ili drugim riječima „zaseban univerzalni signal“ koga nitko nije u stanju sakriti. Njihov izbor i broj mijenjao se tijekom godina, pa tako Ekman od 1992. nadalje drži kako postoji pet osnovnih, pankulturalnih emocija (ljutnja, strah, tuga, užitak i gađenje) i tri potencijalne (iznenađenje, prijezir i sram/krivnja). Plamper zatim nenadano skače unazad na kapitalno Darwinovo djelo „Izražavanje emocija kod ljudi i životinja“ („The Expression of the Emotions in Man and Animals“), objavljeno 1872., kako bi ilustrirao tinjajući sukob univerzalista poput Ekmana s konstruktivistima (to jest kulturalnim relativistima) poput Margaret Mead. Autor potom nastavlja s izlaganjem navodeći kako su posredstvom škotskih moralnih filozofa iz 18. st., izdvojivši posebice Thomasa Browna, usporedno s odvijanjem postupne sekularizacije, emocije iz teološke sfere prešle u psihološku, spominjući putem Williama

Jamesa, Carla Langea i Wilhelma Wundta. Dotaknuvši se laboratorijskih pokusa vezanih uz emocije i istraživanja emotivnih reakcija unutar mozga, Plamper dolazi do Sigmunda Freuda, pri čemu se spretnim pabirčenjem iz analize jednoga njegovoga slučaja trsi nadoknaditi izostanak službene teorije čuvstvovanja od strane toga čuvenoga bečkoga psihoanalitičara.

Napredujući dalje, zaokupljen procvatom neuroznanosti od 1990-ih naovamo, Plamper podvrgava kritičkom iščitavanju dva puta straha Josepha LeDoux („The Emotional Brain: The Mysterious Underpinnings of Emotional Life“), hipotezu somatskih markera Antonia Damasia („Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain“) te zrcalne neurone i društvene emocije Giacomu Rizzolattija, Vittorija Gallesea i Marca Iacobinija („The Mirror-Neuron System“). Poglavlje zaključuje ukazujući na nastanak labave koalicije nazvane „kritička neuroznanost“, koja ne obuhvaća samo neuroznanstvenike, već i predstavnike humanističkih i društvenih znanosti, a svi su od njih uspjeli zaobići razdor između društvenoga konstruktivizma i univerzalizma.

U četvrtome poglavlju, naslovljenome Perspektive u povijesti emocija (*Perspectives in the History of Emotions*, 251–296) Plamper razmatra budućnost koja se otvara pred pojedinim disciplinama unutar naznačenoga područja. Započinje s pregnućem Williama Reddyja da opkorači jaz između društvenoga konstruktivizma i univerzalizma. Taj je američki povjesničar naime prvi u ranim 1990-ima uporabio zamisli koje je crpio iz biomedicinskih znanosti, osobito kognitivne psihologije, u svome radu na području emocija, uočivši kako dana dvojba ometa uspostavljanje normativnoga stajališta. Na tragu teorije o govornim činovima Johna Austina, prisposobivši univerzalizam *konstativnu*, iliti opisnom iskazu o svijetu, a društveni konstruktivizam *performativnu*, što će reći iskazu koja mijenja svijet, Reddy se zalagao da se iskazima o emocijama, budući da posjeduju i jedna i druga svojstva, nadjene ime *emotivi*. Unatoč uvođenju nedvojbene inovacije, njegovom se konceptu spočitavala logocentričnost, odnosno zamjeralo mu se da daje prednost riječima pred ostalim oblicima emotivnoga ponašanja, dok su recimo u nekim kulturama (primjerice u srednjovjekovnom Islandu) crvenilo, podrhtavanje i nadimanje imali značajniju ulogu od prozboravanja.

Prošavši kratko emotivne prakse, to jest načine na koje se one mobiliziraju, imenuju, komuniciraju i reguliraju (Monique Scheer), a zatim i neuropovijest (Daniel Lord Smail), Plamper dolazi do povezanosti emocija s društvenim pokretima, političkom, ekonomskom, pravnom, medijskom i oralnom poviješću te pamćenjem. Na koncu se osvrće na povjesničara kao emotivno biće, zapitavši se je li uistinu moguće pisati povijest *sine ira et studio*. Glede objektivnosti, bez obzira na to je li distanciranje, pa makar i ironično kao kod poststrukturalista, između povjesničara i predmeta njegova istraživanja uopće izvedivo, Plamper napominje kako u suštini više samopromišljanja prilikom obrađivanja arhivske građe i općenitoga bavljenja historiografijom ne može škoditi.

U Zaključku (*Conclusion*, 297–300) autor ustvrđuje, pozivajući se na Lynn Hunt, kako svijet nije samo diskurzivno konstruiran, već štoviše počiva na utjelovljenju, gesti, izrazima lica i osjećajima, tj. na nejezičnim načinima komunikacije koji imaju vlastitu logiku. Emotivnost se usto ne da razlučiti od racionalnosti, budući da ovo potonje ne može funkcionirati bez ovoga prethodnoga. Napad na nebodere Svjetskog trgovačkog centra uzrokovao je odvratanje od jezičnoga obrata, koje je zauzvrat dijelom poprimilo obličje novoga tzv. emocionalnog obrata. Izuzev izoliranih primjera, povijesti emocija tek predstoji dospjeti pod utjecaj neuroznanosti, dočim su se povremena posuđivanja iz nje pokazala varljivima; većina povjesničara naime ne zna

dovoljno o njoj kako bi mogla razlučiti koje su hipoteze vjerodostojne, te koji su rezultati točni, a koji neispravni.

Doduše, postoji mala ali rastuća multidisciplinarna skupina, okupljajući ljude iz neuroznanosti, te društvenih i humanističkih znanosti, koja je nakanila zasnovati kritičku neuroznanost. U razmatranoj studiji Plamper predstavlja čitatelju tri polja takvoga zajedničkoga pothvata: neuroplastičnost, društvenu neuroznanost i funkcionalnu integraciju mozga. Nastavi li se na tome raditi i dalje, te se uspostave čvrsti temelji, kakvima se uostalom i doimaju iz današnje perspektive, tada će biti stvoren potencijal za suradnju s povjesničarima.

Od devetnaestoga je stoljeća iscrtavanje povijesti emocija postalo poprištem izrazitoga polariteta između društvenoga konstruktivizma i univerzalizma, uslijed čega su iskrsavali mnogobrojni naoko neprelazni problemi. Primjerice, ako antropologija emocija ne bi smjela upotrijebiti niti jedan metakoncept, uključujući čak i „emociju“, prilikom njihova opisa, tada bi nominalizam doveo do kraja znanstvenoga istraživanja, barem u onim okvirima u kojima ga danas znamo. Međutim, pristupajući im iz neutralnoga kuta u kontekstu najnovijih spoznaja, Jan Plamper uspio je nadići tu naoko nerazrješivu binarnu opoziciju i pokazati kako je suradnja između historiografije i neuroznanosti doista ostvariva, otvarajući time ohrabrujuće nove perspektive u proučavanju emocija.

Na koncu slijede Glosarij (*Glossary*, 301–307), Odabrana bibliografija (*Select Bibliography*, 309–341) te Kazalo pojmova i imena (*Indeks*, 343–352), popraćeni urednim i preglednim znanstvenim aparatom, pozivajući se na relevantnu literaturu.

Pomalo paradoksalno, ograničenja ove knjige u isti su mah i njezine prednosti. Naime, sam autor svjestan je da zbog obimne građe ne može prikazati psihologiju, etnologiju niti filozofiju emocija, već jedino njihovu povijest. Ovdje se zapravo ne radi o potpunoj metapovijesti emocija, nego o – prema autorovome vlastitome priznanju – korisnim prijedlozima koje bismo mogli zatrebati odvažimo li se sami konstruirati jednu takvu metapovijest sabiranjem svega što je objavljeno o toj temi, premda ćemo jednom neminovno doći do točke bez povratka kada će nagomilano znanje doseći kritičnu masu nakon čega više ni jedna živuća osoba neće imati dovoljan kapacitet da ga apsorbira. Plamper isto tako uvida kako je njegov pogled, kao i vrlo vjerojatno pogled čitatelja kojima je ovo djelo namijenio, uglavnom usmjeren na perspektivu Europe i Sjeverne Amerike, premda prepoznaje kako su promišljanja osjećajâ koja proistječu iz drugih krajeva svijeta također od nemjerljivoga značaja.

Autor je na valjan i inovativan način ispunio ciljeve koje si je zadao na početku knjige: prvo, da napiše uvod i sintezu ukupnoga dosada prikupljenoga znanja o povijesti emocija; i drugo, da uz to poduzme intervenciju u to brzorastuće polje. Dok čitatelju predočava sadržajan i opširan pregled, opet ne docira i suzdržava se od nametanja vlastitih stavova i prosudbi, čak i prilikom opravdane kritike danas pomodna nesmotrena posuđivanja terminâ iz neuroznanosti što prakticiraju političke, ali i neke humanističke i društvene znanosti koje se ponajprije bave proučavanjem književnosti i slikovnih prikaza.

Stil razlaganja dobrim je dijelom iskričav, poučan, poticajan i lako pr(ihv)atljiv, što po svojoj prilici proizlazi iz autorova razmjerno suverenoga vladanja materijom, no ipak uspijeva odoljeti pretjeranim pojednostavljenjima, generalizacijama i klišejima. Otiskujući se na neizvjesne puteštvije preko previrućih prostranstava napajanih neiscrpnim priljevom spekulativnih strujanja, Plamper je uspio prebroditi sve Scile i Haribde koje su vrebale putem, slavodobitno ucrtati na kartu novootkriveno čvrsto tlo i u isti mah rasplinuti neke ustaljene mitove i zablude.

Unatoč tome, iz dotičnoga bih djela izdvojio dvije manje primjedbe. Iako razaznaje kako emocije baštine dva i pol tisućljeća promišljanja u teologiji i filozofiji, Plamper na to plodotvorno razdoblje daje tek sporadične reference, usredotočivši se gotovo isključivo na posljednjih 150 godina. Doduše, u Uvod je uključio jedan obavijestan ali nepotpun kronološki pregled, započevši s višestoljetnim dominantnim teorijama znamenitih starogrčkih filozofa Platona i Aristotela, spomenuvši usput Aurelija Augustina i Tomu Akvinskoga, da bi naposljetku u grubim crtama produžio sve do Friedricha Nietzschea, Martina Heideggera i Jean-Paula Sartrea.

Isto tako, premda spominje primjere prirodnoga semantičkoga metajezika (*natural semantic metalanguage*) Anne Wierzbicke,⁷ kao i emocionalne metafore Zoltána Kövecsesa,⁸ kao ekskurs pri kraju drugoga poglavlja, zatim pri početku narednoga poglavlja obrazlaže kako je semantičko polje emocija uvuklo u sebe čitav niz odjelitih značenja koje su prenosili stariji, zasebni koncepti pasija, afekata duše, sentimentata, žudnje i požude, te na samom začelju četvrtoga poglavlja navodi neke primjere emotivnih riječi vezanih uz pojedina podneblja (britanski stiff upper lip, portugalska saudade, ruska handra, njemački angst) uvrštavajući ih u svjetlu prigodnih kurioziteta, smatram da je pitanje etimologije, semantike i jezične raznorodnosti u pogledu emocija praktički zapostavljeno, a čijom bi razradbom knjiga ukupno uzevši zacijelo profitirala.

Opet, imajući u vidu divljenja vrijedan raspon adekvatno obuhvaćenih tema, kao i ograničen prostor ovog izdanja namijenjenoga prije svega praćenju razvoja „službene“ povijesti emocija, ove se opaske trebaju shvatiti kao čisto savjetodavnoga, neobvezujućega karaktera, koje u konačnici ne bacaju sjenu niti umanjuju vrijednost djela koje se rastvara pred nama.

Znalački i savjesno napisana, dotična je studija zasićena bogatom znanstvenom terminologijom prikupljenom iz sijaset konvergentnih disciplina, kojom autor s istančanim smislom za pripovijedanje umješno barata, razvrstava je i preslaguje, lucidno probirujući najpodašnije pojmove. Ona povrh toga uz mnoštvo izravnih citata obiluje razumljivim i nepretencioznim izričajima, preuzevši na sebe promicanje i osvještavanje visoke razine emocionalne pismenosti. Okretanjem svakoga novoga lista, pobuđivanjem pažnje, raspirivanjem znatiželje, i ponajprije – postizanjem značajnoga spoznajnoga pomaka, ispunjava se njeno poslanje. Čitatelja snubi i golica mu maštu očutom da će mu do kraja ogoliti osjećaje među koricama ovoga primamljivog elucidarija.

7 Nasuprot antropologiji emocija u sklopu društvenoga konstruktivizma stoji zamisao „univerzalnih emocija“, smatrajući kako postoji skup univerzalnih značenja prisutnih u bilo kojemu jeziku. U tu se raspravu kritički uključila i A. Wierzbicka. Ta se zamisao nadalje zasniva na pretpostavci kako je složena značenja moguće objasniti semantičkim primitivima, tj. najmanjim semantičkim jedinicama prisutnima u svim jezicima s pomoću kojih se može opisati i odrediti složenije značenje. Istraživanjima brojnih jezika dosad se utvrdilo postojanje oko 60 takvih temeljnih jedinica (npr. ja, ti, netko, nešto, ovo, misliti, znati, reći, činiti, dobar, loš i sl.). U univerzalne semantičke primitive Wierzbicka međutim ubraja „feel“, ali ne i „emotion“, ne držeći emocije nečim univerzalnim. Vidi Anna Wierzbicka, *Emotions across Languages and Cultures: Diversity and Universals*, Cambridge 1999.

8 Stručnjak za metafore Kövecses, započevši s onima koje se odnose na ljutnju, došao je do novih uvida u proučavanju jezikoslovlja emocija. Za njega je najvažniji „izvor“ emocija upravo govor, a navlastito slikovito izražavanje. Shodno tome, on drži kako emocionalne metafore sačinjavaju golem i zamršen sustav organiziran oko generičkih koncepata sile. Iznašavši izvjesnu novu sintezu emotivnoga jezika pod nazivom „konstrukcionizam utemeljen na tijelu“ (*body-based constructionism*), Kövecses u konačnici stiže do kompromisnoga zaključka kako su jezični i slikoviti izrazi za emocije jednim dijelom utjelovljeni i univerzalni, a drugim kulturološke naravi. Vidi Zoltán Kövecses, *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*, Cambridge 2000.

Prema svemu navedenome, knjiga Jana Plampera *Povijest emocija: uvod* predstavlja nezaobilazno štivo za sve akademske građane i znanstvenike koje makar i marginalno intrigira povijesni razvoj izučavanja emocija unutar okvira antropologije, filozofije, jezikoslovlja, povijesti umjetnosti, te političkih i biomedicinskih znanosti.

Ivan Misson